

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «КРЕАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

© Дімітрова-Бурлаєнко С. Д., 2017
<http://orcid.org/0000-0001-7930-9382>
<http://doi.org/10.5281/zenodo.1116968>

У статті розглянуто наукові погляди на визначення поняття «креативна компетентність». Проаналізовано основні підходи до розуміння суті креативності у сучасній науковій літературі. Автор зазначає, що креативність носить інтегративний характер, нерозривно пов'язана із інтелектуальною, емоційною, рефлексивною, вольовою, мотиваційною і діяльнісною сферами особистості. Автор простежує взаємозв'язок між поняттями «творчість» і «креативність» і робить висновок, що креативність і творче мислення як особистісні категорії є обов'язковим компонентом у складі професійної компетентності будь-якого фахівця. Виходячи з аналізу поняття креативної компетентності, стверджується, що вона включає в себе мотиви, цілі, ціннісні орієнтації, знання, вміння, навички. В кожному компоненті креативність виявляється на різних рівнях діяльності. Доведено, що креативна компетентність конкретизується автором як складне особистісне утворення, що охоплює сферу інтелекту, емоцій, моральних цінностей та уможливорює на принципово новому, інтегративному рівні перенесення набутих компетентностей з однієї галузі життєдіяльності в іншу з метою або досягнення принципово нового результату діяльності, або виконання діяльності на принципово новому якісному рівні. Підкреслено, що креативність не є вродженою характеристикою індивіда, а може бути сформованою завдяки особливим умовам виховання та навчання, основними з яких є розвиток особистості, мотивація до творчої діяльності та свобода індивідуальності.

Ключові слова: креативність, креативна компетентність, творчість, творчі здібності, творча діяльність.

Димитрова-Бурлаєнко С. Д. Генезис понятия «креативная компетентность» в контексте психолого-педагогических исследований

В статье рассмотрены научные взгляды на определение понятия «креативная компетентность». Проанализированы основные подходы к пониманию сути креативности в современной научной литературе. Автор отмечает, что креативность носит интегративный характер, что она неразрывно связана с интеллектуальной, эмоциональной, рефлексивной, волевой, мотивационной и деятельностью сферами личности. Прослеживается взаимосвязь между понятиями «творчество» и

«креативность» и делается вывод, что креативность и творческое мышление как личностные категории являются обязательными компонентами профессиональной компетентности любого специалиста. Исходя из анализа понятия креативной компетентности, автор утверждает, что она включает в себя мотивы, цели, ценностные ориентации, знания, умения, навыки. В каждом компоненте креативность проявляется на разных уровнях деятельности. Креативная компетентность конкретизируется автором как сложное личностное образование, которое охватывает сферу интеллекта, эмоций, моральных ценностей и переносит на принципиально новом, интегративном уровне приобретенные компетенции из одной отрасли жизнедеятельности в другую, с целью либо достижения принципиально нового результата деятельности, либо выполнения деятельности на принципиально новом качественном уровне. Отмечается, что креативность не является врожденной характеристикой индивида, а может формироваться благодаря особым условиям воспитания и обучения, основными из которых являются развитие личности, мотивация к творческой деятельности и свобода индивидуальности.

Ключевые слова: креативность, креативная компетентность, творчество, творческие способности, творческая деятельность.

Dimitrova-Burlayenko S. D. The genesis of the concept of "creative competence" in context of psychological and pedagogical research

The scientific approaches to the definition of the concept of "creative competence" are considered in the paper. Based on the analysis of the approaches to understanding the essence of creativity in modern scientific literature, the author divides them into three groups. In the first group, the cognitive nature of creativity such as the intellectual ability to form connections between different ideas, divergent thinking, intellectual activity, etc. is highlighted. According with the definition of creativity of the second group, the personal aspect of creativity is emphasized, and the attention is primarily focused in personal possibilities, personal potential and self-actualization of the individual. The third group consists of definitions, in which researchers rely on the social nature of creativity taking into account the influence of environmental factors on the formation, development and identification of creativity. The author notes that the creativity is integrative, and it is inseparably linked with intellectual, emotional, reflexive, volitional, motivational and active areas of interest of an individual. Also, the author traces the interrelation between the concepts of "oeuvre" and "creativity" and concludes that creativity and creative thinking, as personal categories are obligatory components in the composition of the professional competence of a specialist. Analysing the concept of creative competence, the author declares that it includes motives, goals, value orientations, knowledge and skills. In each component, creativity manifests itself at different levels of activity. The creative competence is specified by the author as a complex personal education that embraces the area of intellect, emotions, moral values and makes a transfer of acquired competences from a single branch of life to other its sides with a principally new,

integrative level and with the goal of either achieving a fundamentally new result of activity or performing activities on a fundamentally new qualitative level. Moreover, the author points out that the creativity is not an innate characteristic of the individual, but it can be developed due to special conditions of upbringing and education, the main scopes of them are personality development, motivation for a creative activity and freedom of an individuality.

Key words: *creativity, oeuvre, creative competence, creative activity.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти висуває нові вимоги до підготовки студентів вищих навчальних закладів, зокрема технічних, які полягають у тому, що набуття тільки спеціальних професійних знань вже не є достатнім для того, щоб бути конкурентоспроможним фахівцем. Необхідно розвивати такі здібності особистості, що найбільшою мірою розкривають її індивідуальність і творчий потенціал. У сучасному суспільстві у професійної діяльності інженера креативність виступає як один з провідних факторів успішності людини. Креативність стає тією якістю, що забезпечує особистості можливість адаптуватися до мінливих умов життя і є запорукою успіху людини у професійній діяльності. Креативність є також важливим чинником розвитку особистості, що визначає її готовність змінюватися і відмовлятися від стереотипів. Тому головною метою вищої професійної освіти сьогодні стає підготовка компетентного, кваліфікованого випускника, який здатний не тільки застосовувати на практиці знання, вміння і навички, а й приймати оригінальні та нестандартні рішення в ситуаціях, що виникають у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення творчої особистості, розвиток творчого мислення, умови для творчої реалізації особистості завжди займали чільне місце у педагогічній теорії і практиці. Креативність, творчість, творчі здібності, творча діяльність стали надзвичайно актуальним предметом аналізу багатьох вчених, як вітчизняних (І. Волощук, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Клименко, Є. Лузік, С. Максименко, В. Моляко, В. Роменець, О. Савченко та ін.), так і зарубіжних (Дж. Гілфорд, Ч. Спірмен, К. Роджерс, Е. Торренс, А. Крафт, Л. Виготський, Я. Пономарьов, М. Холодна, А. Хуторський та ін.).

Філософські аспекти творчості були розглянуті у роботах І. Канта, М. Кагана, Б. Кедрова, К.-Г. Юнга, В. Соловйова, М. Хайдеггера та ін.

Загальнотеоретичні і методологічні основи розвитку креативності особистості розкрити у працях В. Андреева, В. Загвязинського, І. Калошина, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна. У сучасній науці обґрунтована ідея вивчення творчості як механізму розвитку (С. Максимов, Я. Пономарьов, Е. де Боно), схарактеризовані структура та зміст творчої навчально-пізнавальної діяльності (І. Лернер, П. Підкасистий), розглянуті питання розвитку особистості, її творчої самореалізації в креативній освіті (М. Зіновкіна, В. Риндак, А. Хуторський). Дослідження цілого напрямку в психології творчості, відомого під назвою «креативність», проводили такі вчені, як Дж. Гілфорд, С. Медник, К. Тейлор, Е. Торренс.

Наукове осмислення компетентнісної парадигми дозволило сучасним дослідникам виділити такі її види, що пов'язані із креативністю та творчістю: інноваційна (І. Боріс, Н. Звягінцева, Л. Подимова), творча (Ю. Антонова, А. Тутолмин, Т. Марфутенко), креативна (І. Брякова, Т. Бугайчук, С. Янбих). Разом з цим, незважаючи на досить активний інтерес дослідників до проблематики, пов'язаної із творчістю і креативністю, дослідження креативної компетентності у контексті психолого-педагогічних праць залишилося поза увагою науковців.

Мета статті полягає у визначенні наукових підходів до розкриття сутності поняття «креативна компетентність», що деталізується у таких завданнях: визначення основних психологічних та педагогічних підходів до розуміння креативної компетентності у контексті формування творчого потенціалу особистості; виокремлення складових креативної компетентності; уточнення змісту досліджуваного поняття.

Виклад основного матеріалу. Виникнення, природа, закономірності, етапи творчого процесу і шляхи його реалізації впродовж сторіч були у центрі уваги вчених. За Платоном, людина отримує натхнення і творчі ідеї від богів і є їх провідником у світ людей. Натомість Аристотель вбачав витoki натхнення у результаті розумових асоціацій людини. У наш час поряд з терміном «творчість» більш звичним, особливо стосовно сфери професійної діяльності, є термін «креативність». Значна кількість сучасних вчених вважають ці терміни синонімічними, водночас ми дотримуємось думки Л. Щерби, який стверджував, що у мові немає абсолютних синонімів, а є погане знання мови [15, с. 137], а значить, слід усвідомлювати різницю у змісті понять креативності і творчості.

Ми поділяємо думку вчених (Дж. Гілфорд, Р. Давлетова, А. Коджаспіров, Т. Краси́ло, І. Милославський, А. Морозов, Н. Рибка та ін.) про необхідність розмежування категорій «творчість» і «креативність» у залежності від результату діяльності. Так, творчість є процесом творчої діяльності, спрямованим на створення якісно нового продукту, на пошук нестандартного рішення задачі, проте, цей термін не передбачає обов'язкову наявність результату діяльності. Творчість можна визначити як діяльність заради процесу. Креативність, навпаки, це процес, спрямований на результат. У цьому випадку результат діяльності є необхідною і суттєво важливою складовою творчого процесу. Тобто креативність є роботою на результат з метою створення кінцевого продукту. Таким чином, креативність можна розуміти як здатність створювати, здатність до творчих результативних дій, що зумовлюють нове незвичне бачення проблеми чи ситуації.

Серед різноманітних підходів до розуміння взаємозв'язку між поняттями «творчість» і «креативність» виділяється позиція Р. Гільмутдінової. Вчена розрізняє «велику креативність» (здатність глибинного включення в творчу діяльність, що призводить до створення нових культурних, наукових і соціальних продуктів) і «малу креативність» (повсякденну творчість, інтелект особистості, пошук рішень локальних проблем, наприклад створення нового проекту та ін.). Відсутність творчості, недостатня сформованість компетенції призводять до деструктивних проявів мислення і, як результат, зниження креативності. У свою чергу, виявлення в особистості такого феномена, як креативність, веде до розвитку її творчого потенціалу, появи перспективи реалізації отриманих в процесі навчання компетенцій [6, с. 46].

Звертаючись до етимології слова «креативність» зазначимо, що «креатив» є калькою з англійського «creative» – творчий, той, що створюється. Як аргумент для розрізнення цих понять додамо, що у французькій та німецькій мовах для позначення творчості і креативності також існують різні лексичні одиниці: «oeuvre» (творчість) і «creative» французькою, та «schaffen» (творчість) і «kreativität» німецькою, тобто поняття «творчість» і «створення» протиставляються.

Тлумачний словник трактує креативність як творчу, спрямовану на створення, новаторську діяльність. Креативний – «здатний до вироблення нових, оригінальних ідей та їх втілення, спрямований на творчість» [3, с. 514].

Педагогічний словник визначає креативність як рівень творчої обдарованості, здатності до творчості, що становить відносно стійку характеристику особистості [7, с. 219].

Уперше термін «креативність» використав Д. Симпсон, який ще у 1922 році позначив цим словом здатність особистості відмовлятися від стереотипів у мисленні. Предметом досліджень у психології, а потім і педагогіці, креативність стала у 60-роках ХХ століття.

У результаті експериментальної роботи Г. Гарднером було встановлено, що креативні здібності зазвичай не передбачають високого рівня «загального інтелекту», а значно тісніше корелюють зі специфічними видами інтелекту – лінгвістичним, логіко-математичним, просторовим, тілесно-кінестетичним тощо [5, с. 209]. Характерним для креативної особистості, додає В. Андрієвська [1, с. 432], є відкритість до нового досвіду, тобто дивергентне мислення, коли пошук відбувається одночасно за різними напрямками та не підпорядковується єдиній логіці (на відміну від конвергентного, коли зусилля спрямовуються на пошуки одного єдиного правильного рішення).

Аналізуючи дослідження креативності у зарубіжній психології, Ф. Баррон й Д. Харрінгтон зробили такі узагальнення щодо креативності:

- креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність нових підходів і нових продуктів;
- створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця та сили його внутрішньої мотивації;
- специфічними властивостями креативного процесу, креативного продукту та креативності особистості є їх оригінальність, спроможність, валідність, адекватність завданню і ще одна властивість, що може бути названою придатністю естетичною, екологічною, оптимальною за формою, правильною і оригінальною на певний момент;
- креативні продукти можуть бути різні за природою: нове рішення проблеми в математиці, відкриття хімічного процесу, створення музики, картини чи поеми, нової філософської або релігійної системи, інновація в юриспруденції, свіже рішення соціальних проблем тощо [16, с. 451].

Усі проаналізовані нами визначення креативності умовно можна розділити на три групи. До першої групи ми відносимо визначення, автори яких головною вважають когнітивну природу креативності. Сюди можна віднести

визначення, запропоновані Т. Сімоном, Ч. Спірменом, Дж. Гілфордом, Ф. Гальтоном, Е. Торренсом та ін. Так, Т. Сімон та Ч. Спірмен основою креативності вбачають інтелектуальну здатність формувати зв'язки між різними ідеями. Дж. Гілфорд розглядає креативність як дивергентне мислення. К. Кокс вважає високий інтелект в поєднанні з мотивацією і певними рисами характеру важливим фактором, що визначає рівень креативності. Д. Богоявленська позиціонує креативність як інтелектуальну активність. А. Морозов розглядає цю категорію як здатність, що відображає глибинну властивість індивідів створювати оригінальні цінності, приймати нестандартні рішення, виходити за межі відомого. О. Дьяченко, М. Холодна розуміють креативність як максимальний рівень розвитку розумових (інтелектуальних) здібностей.

Автори визначень другої групи (У. Дафф, Е. Тулуз, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Антонішина та ін.) підкреслюють особистісну сторону креативності та акцентують увагу на здібностях, особистісному потенціалі, самоактуалізації особистості. В. Антонішина, наприклад, стверджує, що креативність – це особистісна якість, що ґрунтується на потенційних можливостях індивіда. А. Маслоу вважає креативність засобом реалізації потенціалу (самоактуалізації), та зв'язує її з такими рисами, як прийняття себе, свобода духу. Л. Мітіна, А. Смірнов розуміють креативність як специфічну здатність, обумовлену наявністю і поєднанням різних особистісних якостей. М. Кашапов, В. Шадриков підкреслюють інтегральний характер креативності, як якості, що об'єднує когнітивну і особистісну сфери особистості.

Третю групу складають визначення, в яких дослідники спираються на соціальну природу креативності, приймаючи до уваги вплив факторів середовища на формування, розвиток і виявлення креативності. Ф. Баррон, Д. МакКіннон, Р. Стернберг стверджують, що креативність – це здатність створювати оригінальний, незвичайний продукт, відповідний потребам навколишньої дійсності. Т. Любарт вважає креативність результатом конвергенції когнітивних, конативних і середовищних факторів.

Підсумовуючи позиції науковців, зазначимо, що, на нашу думку, креативність носить інтегративний характер, нерозривно пов'язана із інтелектуальною, емоційною, рефлексивною, вольовою, мотиваційною і діяльнісною сферами особистості.

Розглянемо деякі підходи до з'ясування сутності феномену «креативність», що відрізняються від позицій вчених, зазначених нами вище.

Оригінальний погляд на сутність креативності висловив Х. Раджей, який визначив креативність як розумову здібність продукувати нову ідею в будь-якій сфері. З цих позицій креативність – це не отримані знання чи наукова діяльність, а навичка, що може бути покращена за допомогою різних методів. Отже, креативність – це стійка здатність до продукування новації безвідносно до часу, віку, способу, манери, шляху, технологій, переваг, обставин і обмежень [17].

Вважаємо цінним зауваження щодо природи креативності, зроблене І. Мелік-Гайказян, яка, розуміючи цей феномен як здатність людини створювати щось нове і унікальне, зауважує, що ці новоутворення відбуваються на підставі і з прийняттям створеного іншими. Ця здатність передбачає тривалий процес цілеспрямованого навчання, виховання і розвитку, в результаті чого особистість знаходить можливість генерувати оригінальні ідеї [11, с. 185]. Іншими словами, креативність розвивається і набувається протягом усього освітнього процесу.

Нам імпонує думка О. Дунаєвої, яка розглядає творчість як свідому активну діяльність людини, спрямовану на відтворення та перетворення певних явищ дійсності, а креативність – як здатність особистості сприймати проблему та використовувати найоптимальніші для цього можливості, створити новий, оригінальний продукт соціальної важливості [8, с. 140].

Досліджуючи креативність з точки зору професійної педагогіки, І. Брякова визначає її як творчу здатність до прийняття і створення нового, нестандартного мислення, до генерування великого числа оригінальних, суб'єктивно і об'єктивно значущих і корисних ідей. Креативність визначає готовність особистості до змін, відмови від стереотипів, допомагає знаходити оригінальні рішення складних проблем в ситуації невизначеності і є тим внутрішнім ресурсом людини, що сприяє її успішному самовизначенню в суспільстві. На думку дослідниці, креативні люди, орієнтовані на творчість і самоактуалізацію, психологічно готові до інновацій у професійній діяльності, менш схильні до професійного «вигорання» [2, с. 42].

Як вважає Л. Єрмолаєва-Томіна, креативність як якість особистості формується за рахунок впливу соціального середовища, ціннісних орієнтацій

особистості, вимог, що висуваються до людини, організації інформаційного потоку і цільової спрямованості усіх видів діяльності, починаючи з навчальної [9, с. 34].

Р. Кириченко визначає креативність як особистісну якість, що базується на потенційних можливостях кожної людини, актуалізації неусвідомлюваної потреби бути неповторною індивідуальністю, вільною своєю творчістю приєднуватись до загального через власні продукти креативності, гармонійно сполучати індивідуальні і соціально значущі інтереси [10, с. 188].

В. Шадріков, розглядаючи креативність з позиції проблемних ситуацій, визначає її як здатність вирішувати безліч завдань в постійно мінливих обставинах, вміння приймати рішення в різних ситуаціях, а також як набір таких компетенцій: вміння заявляти про свої потреби та інтереси; вміння знаходити інші джерела інформації; вміння приймати рішення в різних ситуаціях; здатність генерувати оригінальні способи вирішення проблеми [13, с. 72].

Підсумовуючи позиції науковців, зазначимо, що креативність розглядають як цілісну, інтегративну властивість особистості, пов'язану з мотивацією, емоціями, компетентністю, гнучкістю (Т. Барішева, Ю. Жигалов), проявом рис творчого (дивергентного) мислення (Дж. Гілфорд, К. Тейлор, Е. Торренс), що виявляється в несподіваному спонтанно скоєному продуктивному акті, з урахуванням актуальної обстановки соціальної взаємодії (Д. Джонсон). Креативність також визначається як здатність до творчості (Дж. Гілфорд, І. Брякова); здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення (Р. Сімпсон, Е. Торренс); здатність привносити щось нове в існуючий досвід (Ф. Баррон); здатність породжувати неординарні ідеї в процесі постановки і вирішення нових проблем (М. Воллах); здатність проявляти творчу сутність за допомогою проблематизації звичних ситуацій (К. Роджерс); здатність до створення якісно нового або продуктивного перетворення об'єкта (В. Козленко); здатність не тільки до виконання діяльності на вищому рівні, а й до її вдосконалення і розвитку (Д. Богоявленська).

Креативність і творче мислення як особистісні категорії є обов'язковим компонентом у складі професійної компетентності будь-якого фахівця.

Креативна компетентність розкриває творчий характер діяльності людини. На думку, Т.Воробйової, визначаючи креативну компетентність, слід звертати увагу на такі її аспекти: готовність людини до творчості в умовах

багатомірності сучасної культури; рівень оволодіння специфічними «мовами» різних видів творчої діяльності, які дозволяють людині дешифрувати інформацію з різних галузей і перекласти її на «мову» своєї творчості; ступінь опанування особистістю системою навичок та вмінь, від яких залежить здатність здійснити задумані ідеї [4, с. 114].

У структурі креативної компетентності особистості Ф. Шаріпов виділяє такі якості: здатність до творчості, до вирішення проблемних завдань; винахідливість; гнучкість і критичність розуму, інтуїцію, самобутність і впевненість у собі; здатність ставити і вирішувати нестандартні завдання, здатність до аналізу, синтезу та комбінування, здатність до перенесення досвіду, здатність передбачення; емоційно-образні якості: натхненність, емоційний підйом в творчих ситуаціях; асоціативність, уява, фантазія, мрійливість, відчуття новизни, чуйність до протиріч, здатність до емоційного відгуку (емпатійність); володіння розкутістю думок, почуттів і рухів; вміння бачити знайоме в незнайомому; подолання стереотипів; здатність формулювати гіпотези, конструювати версії їх докази; схильність до ризику, прагнення до свободи [14, с. 63].

Отже, на наш погляд, креативна компетентність включає в себе мотиви, цілі, ціннісні орієнтації, знання, вміння, навички. В кожному компоненті креативність виявляється на різних рівнях діяльності.

Висновки. Здійснений огляд різноманітних точок зору вчених на розуміння креативної компетентності дозволяє конкретизувати цю категорію як здатність особистості до варіативності, гнучкості, інноваційності мисленнєвої діяльності, що передує процесу творчої дії. Креативність не є вродженою характеристикою індивіда. Вона вважається такою якістю особистості, що може бути сформованою завдяки особливим умовам виховання та навчання. Основними такими умовами є розвиток особистості, мотивація до творчої діяльності та свобода індивідуальності.

Розкриття педагогічного змісту поняття «креативна компетентність» дозволяє визначити цей феномен як складне особистісне утворення, що охоплює сферу інтелекту, емоцій, моральних цінностей та уможливорює на принципово новому, інтегративному рівні перенесення набутих компетентностей з однієї галузі життєдіяльності в іншу з метою або досягнення

принципово нового результату діяльності, або виконання діяльності на принципово новому якісному рівні.

Особливо значущою наявністю креативної компетентності є для майбутніх інженерів, оскільки у коло професійних завдань сучасного фахівця цього напрямку входить вирішення виробничих, технологічних, конструкторських та інших завдань, виконання яких вимагає творчого, нестандартного підходу, реалізації творчо-продуктивних здатностей, розробку нового продукту, програмного забезпечення, моделі виробництва тощо. Тому формування креативної компетентності повинно стати невід'ємною частиною професійної освіти майбутнього інженера.

Література

1. Андрієвська В. В. Креативність. К.: Юрінком Інтер, 2008. 432 с.
2. Брякова И. Е. Формирование креативных качеств личности в процессе открытого образования. *Человек и образование. Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования.* № 1 (18). С. 41–46.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
4. Воробйова Т. Диференціація компонентів креативної компетентності молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць УПДПУ ім. П. Тичини.* 2012. Вип. 43 (2). С. 113–118.
5. Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта. М.: ООО «И. Д. Вильямс», 2007. 512 с.
6. Гильмутдинова Р. У. Креативная компетентность и ее структура *Акмеология.* 2013. № 4. С. 46–49.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко; гол. ред. С. Головка. К. : Либідь, 1997. 374 с.
8. Дунаєва О. М. Інтерактивна технологія формування педагогічної креативності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць УПДПУ ім. П. Тичини.* 2007. Вип. 19. С. 138–143.
9. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества: учеб. пособие для вузов. М.: Академический Проект; Культура, 2005. 304 с.

10. Кириченко Р. В. Особливості розвитку креативності майбутніх педагогів. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. – Том X: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 25. С. 185–193.
11. Мелик-Гайказян И. В. Методология моделирования творческой образовательной системы. М., 2013. С. 181–203.
12. Про вищу освіту: Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-уІІ // Офіц. вісн. України. 2014. № 63. Ст. 1728.
13. Шадриков В. Д. Профессиональные способности. М., 2010. 320 с.
14. Шарипов Ф. В. Психолого–педагогические аспекты развития креативности учащихся. *Успехи современного естествознания*. 2014. № 10. С. 61–70.
15. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. 427 с.
16. Barron F. Creativity, intelligence and personality. *Ann. Rev. of Psychol.* 1981. V.32. P. 439–476/
17. Hamid Rajaei [Електронний ресурс]. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Hamid_Rajaei#Creativity_theory.2C_The_prolixes_and_the_simplifiers.2C_Epistemological_attitude.